

Heropleving van bedreigde soorten

praktijkvoorbeeld op de Wijngaardberg

Kevin Feytons

Ondanks grote inspanningen van natuurverenigingen en de overheid voor het natuurbehoud gedurende de laatste decennia, zien we verschillende soorten afnemen en soms zelf volledig verdwijnen uit ons landschap. Deze biodiversiteitscrisis is niet enkel iets uit het verre buitenland, dit gebeurt ook vlak onder onze neus! Een pijnlijke vaststelling, maar ook logisch gezien er zeer ingrijpende veranderingen gebeurd zijn in ons landschap. Denk maar aan het intensieve landgebruik, drainage, uitbouw van allerlei infrastructuur, de tegenwoordig beruchte stikstofcrisis en de laatste jaren steeds zichtbaardere extreme weersomstandigheden. Allerlei factoren die we helaas vaak niet in de hand hebben en die onze natuur sterk onder druk zetten. Hierdoor verkeren heel wat bijzondere soorten zich op de rand van (lokaal) verdwijnen. Gelukkig is er hoop, met een gerichte aanpak kunnen we voor veel soorten hoogstwaarschijnlijk het tij nog keren! Hieronder een praktijkvoorbeeld van op de Wijngaardberg.

De Wijngaardberg in Wezemaal is een natuurreservaat dat eind jaren '80 werd opgestart door de lokale Natuurpuntafdeling. Zoals bij de meeste reservaten begon dit bij één perceel, en bouwde dit zich stelselmatig op tot een groter natuurgebied, ondertussen zo'n 50 ha groot. Deze Diestiaanheuvel is gekend om zijn voedselarme ijzerzandsteenbodem waardoor allerlei soortenrijke vegetaties zoals droge heide, heischraal grasland en eiken-beukenbos zich konden ontwikkelen. Heel wat soorten van voornamelijk heide en heischraal grasland wijzen op de uitzonderlijke natuurwaarde en

het potentieel van dit gebied. Kensoorten zoals tandjesgras, fraai hertshooi, tormentil, liggende vleugeltjesbloem, gewone dophei, hengel, allerlei havikskruiden, grasklokje en blauwe knoop komen er nog verspreid voor.

Gerichte bijsturing van beheer

Ondanks jarenlang beheer gingen sommige soorten in het reservaat echter achteruit. We moeten als natuurvereniging ook kritisch voor onszelf durven zijn, soms zijn er (kleine) aanpassingen of bijsturingen in het beheer nodig om zoveel mogelijk biodiversiteit te behouden en herstellen. Het klassieke beheer van begrazing en exotenbestrijding bleek niet (meer) voldoende, en werd daarom vanaf 2015 aangevuld met het gericht verwijderen van overschaduwende bomen en gefaseerd maaibeheer van de heidevegetaties. Ook de begrazing werd beter gestuurd.

Al na enkele jaren was een spectaculaire verandering in de vegetatie merkbaar. Eén van de meest bijzondere aanwezige kensoorten van heischraal grasland is liggende vleugeltjesbloem, die dan ook als één van de graadmeters voor het beheer beschouwd wordt. Na het dieptepunt in 2014 met slechts 3 bloeiende planten, was de populatie in 2021 terug aangegroeid tot 228 planten! Ook soorten zoals fraai hertshooi, tormentil en tandjesgras konden zich zichtbaar uitbreiden en wijzen op een gunstige evolutie door het aangepaste beheer.

■ De waardevolste, maar deels verruigde helling werd in 2015 voor het eerst aanvullend gemaaid. Veel kensoorten waren nog aanwezig, maar hadden het moeilijk in de ruigere vegetatie. Foto Kevin Feytons

■ Liggende vleugeltjesbloem.
Foto Kevin Feytons

Bijzondere soorten in het omgevend landschap

Het is echter belangrijk dat we ook buiten onze reservaten de ogen goed open houden. Daar is het landschap (helaas) nog sterker geïntensiveerd. Op heel wat plaatsen – in dit geval in Noord-Hageland – zien we wel nog bermen, (voor)tuinen e.d. waar er nog heischrale relictten met bijzondere soorten aanwezig zijn. Denk maar aan soorten zoals blauwe knoop, zaagblad, hondsviooltje, grasklokje, betonie en grote tijm. Allemaal soorten die achteruitgaan (meeste relictten bestaan slechts uit één tot enkele tientallen individuen!) en door een calamiteit, onaangepast beheer of een te beperkte genetische diversiteit, volledig verdwijnen uit ons landschap indien we niet snel ingrijpen.

(Her)introductie van soorten

Om die reden hebben we er de afgelopen jaren – weloverwogen – voor gekozen om een aantal soorten een extra duw in de rug te geven en ze actief te verplaatsen of te herintroduceren. Omdat het wel héél belangrijk is om dit alleen binnen een bepaald kader te doen, heeft Natuurpunt een introductieprotocol ontworpen met o.a. volgende belangrijke randvoorwaarden:

- De soort dreigt acuut te verdwijnen, kan zich niet duurzaam in stand houden op de bronlocatie of kan andere zones niet meer spontaan koloniseren.
- Een (her)introductie gebeurt enkel naar een andere zone: 1) binnen het oorspronkelijke verspreidingsgebied, en liefst zo lokaal mogelijk, 2) met een geschikte abiotische situatie, 3) de soort past binnen de doelvegetatie van het gebied en 4) waar een duurzaam beheer kan gegarandeerd worden.
- Beheerders en experts zijn betrokken.
- Alles wordt gedocumenteerd en gemonitord.

■ Eén van de ingezaaide zones Betonie.
Foto Kevin Feytons

■ Gefaseerd maaien van de noordhelling. Dezelfde helling van onderaan bekeken in 2021. Foto Kevin Feytons

Case Betonie

In Gelrode – in het verlengde van de Wijngaardberg, op dezelfde Diestiaanheuvel – ligt één van de laatste Hagelandse populaties van betonie in een privétuin. Op dit moment nog een redelijk grote populatie met enkele honderden planten, maar door het inrichten van de tuin is in het verleden al het grootste deel van de populatie letterlijk op de schop gegaan. Om het lokale genetische materiaal van betonie te behouden en aan risicospreiding te doen, is er gekozen voor een translocatie van deze soort naar een geschikte zone op de nabijgelegen Wijngaardberg. Tussen 2016 en 2021 zijn er zaden geoogst van de bronpopulatie en zijn deze, om enkele methodes uit te testen: 1) deels rechtstreeks ingezaaid, en 2) deels *ex situ* opgekweekt, en nadien als planten ingebracht. Uit de eerste ervaringen lijkt opkweken te verkiezen bij een kleine beschikbaarheid van zaden. Het voordeel is een groter overlevingspercentage bij jonge planten, nadeel is de grotere tijdsinvestering en het risico van niet de meest geschikte plek van aanplanten uit te kiezen. Indien voldoende zaden van de bronpopulatie aanwezig zijn, is rechtstreeks inzaaien te verkiezen: dit is een veel kleinere tijdsinvestering, en enkel op geschikte locaties zal er zich een duurzame populatie ontwikkelen.

Beide methoden bleken echter heel succesvol te zijn. De ingebrachte planten komen ondertussen al enkele jaren in bloei en zaad, en hebben reeds voor nakomelingen rond de ‘moederplanten’ gezorgd. In de zones waar rechtstreeks werd ingezaaid zijn ondertussen enkele honderden planten verschenen, waarvan de eerste (na 3 jaar) ook in bloei komen.

■ Eén van de ‘moederplanten’ zaagblad in voorjaar 2022.
Foto Kevin Feytons

Case Zaagblad

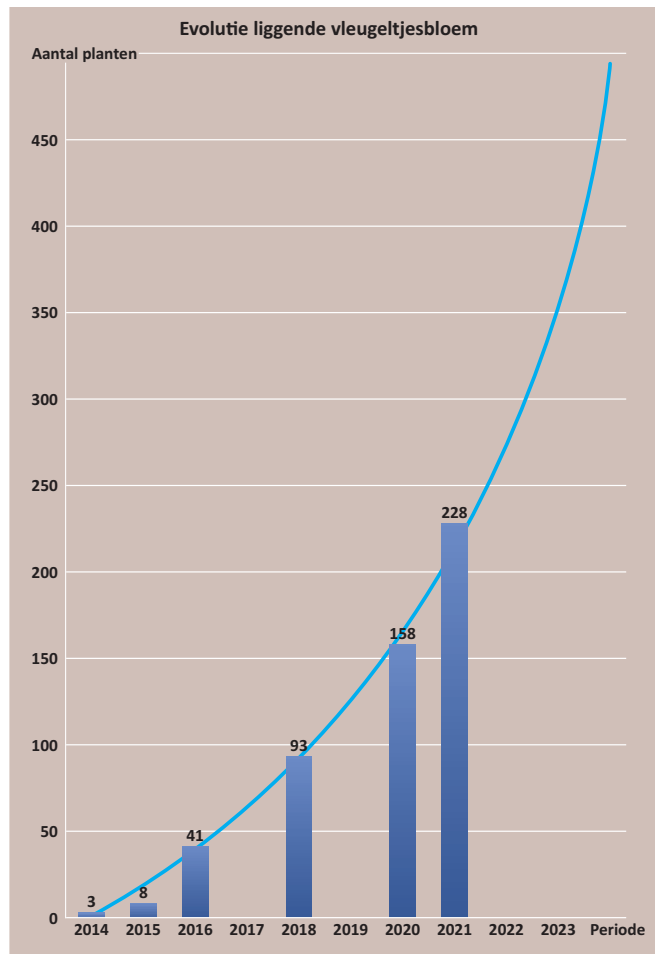
Zaagblad heeft een gekend historisch bolwerk op de Diestiaanheuveld in het Hageland. Op dit moment komt deze soort echter nog maar op tiental plaatsen voor in heel Vlaanderen. Wetende dat enkele 'populaties' slechts uit één enkele plant bestaan, was er voor deze soort dan ook héél dringend een actie nodig. Om voldoende genetische diversiteit te bewaren, werden er planten van de laatste Hagelandse populaties in het verleden *ex situ* bijgehouden, waarbij deze konden 'uitkruisen' tot een genetisch diversere mengpopulatie. Met de zaden hiervan werden ook de 2 voorgaande methodes uitgetest van 2018 tot en met 2020. De ingebrachte planten komen ook reeds enkele jaren in bloei en zaad, en er zijn kiemplanten verschenen bij het rechtstreeks inzaaien. Het gaat hier over lagere aantallen dan bij betonie, maar ook deze introductie lijkt op het eerste zicht geslaagd te zijn. Dit wordt alvast verder opgevolgd.

Hoop voor de toekomst

Ondanks ons intensieve landschap en de sterke achteruitgang van soorten, kan een weloverwogen aanpak met in de eerste plaats een finetuning van het beheer, gevolgd door gerichte introductiecases waar nodig, sterk bedreigde soorten behoeden van (lokaal) uitsterven.

Uiteraard worden de evoluties nog verder opgevolgd en bijgestuurd waar nodig, maar op de Wijngaardberg koesteren we alvast de hoop dat we over enkele jaren kunnen spreken over duurzame populaties van duizenden planten van enkele bedreigde soorten zoals liggende vleugeltjesbloem, betonie en zaagblad.

■ Mozaïeklandschap noordhelling met kort gemaaide zones, ongemaaide zones en bramenkoepels. Voldoende structuur is belangrijk voor allerlei fauna. Foto Kevin Feytons

■ Evolutie Liggende vleugeltjesbloem op de Wijngaardberg. In 2017 en 2019 werden ze niet geteld.

